

Zenon Jasiński

Akademia Nauk Stosowanych

Wyższa Szkoła Zarządzania i Administracji w Opolu

ORCID: 0000-0002-9304-3434

DOI: <https://doi.org/10.35464/1642-672X.PS.2024.4.05>

O kręgach zainteresowań naukowych Tadeusza Lewowickiego: od osiągnięć uczniów poprzez osiągnięcia szkoły i osiągnięcia systemu edukacyjnego

On the Circles of Scientific Interests of Tadeusz Lewowicki: from Students' Achievements through School Achievements and Educational System Achievements

ABSTRACT: Three circles of scientific interests of Professor Tadeusz Lewowicki have been distinguished in his scientific achievements: students' academic achievements, school achievements and educational system achievements. The conducted research shows that individual personality traits mainly determine achievements in teaching, and not, as was believed, the environment. Hence, T. Lewowicki believes that in the teaching process, at all levels and types of education, individual personal traits of students should be taken into account, i.e. broadly understood individualization in education and upbringing, differential didactics and appropriate educational strategies should be applied. He gives examples of individualization of educational content, teaching methods, and teaching resources used. He draws attention to the role of the teacher in the educational process, the model of preparing candidates for the teaching profession and their improvement. The Professor's scientific interests are closely related to his active participation in scientific life, participation in central bodies and his own conviction about the moral obligation of a pedagogue to strive for a high level of education that will allow an individual to acquire knowledge, develop interests, and prepare for life in society. He assigns a special role to reforms of the education system, which are to contribute to raising the level of education, updating knowledge and equipping with competences needed by individuals and society.

KEYWORDS: areas of interest, student achievements, differential didactics, individual personal characteristics.

STRESZCZENIE: W dorobku naukowym prof. Tadeusza Lewowickiego wyróżniono trzy kręgi zainteresowań naukowych: osiągnięcia szkolne uczniów, osiągnięcia szkoły i osiągnięcia systemu edukacyjnego. Z prowadzonych badań wynika, że osiągnięcia w nauczaniu są warunkowane głównie indywidualnymi cechami osobowości, a nie, jak sądzono, środowiskiem. Tadeusz Lewowicki uważa, że w procesie nauczania na wszystkich poziomach i typach kształcenia należy uwzględniać indywidualne cechy osobowe uczniów, tj. stosować szeroko rozumianą indywidualizację w kształceniu i wychowaniu, dydaktykę różnicową oraz odpowiednie strategie kształcenia. Daje przykłady indywidualizacji treści kształcenia, metod nauczania, wykorzystywanych środków nauczania. Zwraca uwagę na rolę nauczyciela w procesie kształcenia, na model przygotowania kandydatów do zawodu nauczyciela oraz ich doskonalenie. Zainteresowania naukowe Profesora pozostają w ścisłym związku z aktywnym udziałem w życiu naukowym, uczestnictwie w gremiach centralnych i własnego przeświadczenia o moralnym obowiązku pedagoga do zabiegania o wysoki poziom edukacji, która pozwoli jednostce zdobywać wiedzę, rozwijać zainteresowania, przygotować się do życia w społeczeństwie. Szczególną rolę przypisuje reformom systemu edukacji, które mają przyczynić się do podniesienia poziomu kształcenia, aktualizować wiedzę i wyposażać w kompetencje potrzebne jednostkom i społeczeństwu.

SŁOWA KLUCZOWE: kręgi zainteresowań, osiągnięcia uczniów, dydaktyka różnicowa, indywidualne cechy osobowe.

Wstęp

Bardzo bogaty dorobek naukowy Profesora Tadeusza Lewowickiego tylko do 2022 roku obejmował: 28 monografii, 138 prac redagowanych lub współredagowanych, 374 artykuły w pracach zbiorowych, 234 artykuły w czasopismach, 24 recenzje, 17 udzielonych wywiadów (Grabowska, Ogrodzka-Mazur, 2022, s. 553–615).

W prezentowanym artykule ograniczę się do analizy szeroko rozumianego obszaru osiągnięć elementów systemu edukacyjnego (stanu oświaty, jej poziomu, spełnianiu oczekiwań społecznych, co wymaga ciągłego badania i korygowania jego funkcjonowania), które są ważne dla każdego pedagoga, i które były szczególnie ważne dla Profesora. Dał temu wyraz m.in. w swoim wystąpieniu po otrzymaniu godności doktora honoris causa Uniwersytetu Opolskiego w 2004 roku, mówiąc: „Poprawa stanu oświaty w dużej mierze zależy od zaangażowania środowisk naukowych w tworzenie i realizację projektów nowego systemu oświatowego, w inspirowanie i wspieranie innowacji ulepszających lub zastępujących elementy dotychczasowego systemu. Pedagogika jest nauką, od której spodziewać się można pozytywnego wpływu na praktykę życia społecznego. Udział pedagogów akademickich w społecznym ruchu na rzecz zmiany praktyki oświatowej spostrzegać należy jako powinność i jako ważny czynnik przeobrażeń edukacji” (Lewowicki, 2004a, s. 48). Poniżej skupię się na obszarze osiągnięć i wskażę trzy kręgi: osiągnięć uczniów, osiągnięć szkoły i osiągnięć globalnych systemu edukacyjnego. Zaproponowane podejście pozwala na ukazanie rozwoju zainteresowań T. Lewowickiego, poszerzanie i wzbogacanie tych kręgów, nie tylko w sensie wskazywanych

elementów, ale także ich poziomów i znaczenia. To co warunkuje te osiągnięcia w zakresie poszczególnych obszarów było źródłem refleksji naukowej, prowadzonych badań i działań Profesora podejmowanych w różnych gremiach, zespołach związanych z funkcjonowaniem szkoły jako instytucji czy systemu edukacyjnego w skali kraju, kontynentu. Było mi dane uczestniczyć w licznych przedsięwzięciach inicjowanych przez Profesora, wspólnie prowadzić badania, projekty, organizować konferencje naukowe i redagować teksty. Pozwoliło mi to lepiej poznać nie tylko osobowość Profesora, ale także poznać jego sposób myślenia, stosunek do ludzi i spraw ich dotyczących. Rozległość zainteresowań naukowych T. Lewowickiego sprawia, że można ten dorobek zamknąć w innej typologii kręgów tematycznych, obejmujących np.: uwarunkowania osiągnięć szkolnych uczniów, osobowość i kompetencje nauczyciela, indywidualizację kształcenia, treści kształcenia, reformowanie systemu edukacji, edukację międzykulturową, politykę oświatową. Często prace dotyczą kilku kręgów tematycznych.

Z pierwszymi pracami T. Lewowickiego zapoznałem się w czasie studiów pedagogicznych, z pierwszą samodzielną monografią *Psychologiczne różnice indywidualne a osiągnięcia uczniów* (PWN, Warszawa 1977), gdy podjąłem pracę w WSP w Opolu i prowadziłem zajęcia z pedagogiki ogólnej na kierunkach nauczycielskich. Po dziesięciu latach pracy w szkole podstawowej, kierowaniu zbiorczą szkołą gminną i uczestniczeniu w ogólnopolskim eksperymencie dydaktycznym nauczania problemowego pod kierunkiem prof. Edwarda Fleminga, lektura tej książki doprowadziła do zweryfikowania szeregu moich sądów na temat osiągnięć uczniów.

Rzeczy najważniejsze w dorobku Profesora Tadeusza Lewowickiego

Tadeusz Lewowicki już na początku drogi naukowej dostrzegł potrzebę zbliżenia pedagogiki do psychologii, stąd jego zainteresowanie „pograniczem psychologii i pedagogiki”. Na podstawie pracy *Psychologiczne różnice indywidualne a efektywność kształcenia* uchwałą Rady Naukowej Instytutu Pedagogiki Uniwersytetu Warszawskiego z dnia 30 maja 1972 roku uzyskał stopień doktora nauk humanistycznych.

Andrzej Radziejewicz-Winnicki analizując dorobek twórczy Profesora T. Lewowickiego, za szczególnie ważne uważa w nim:

1. „[...] udowodnienie różnej efektywności dydaktycznej czterech strategii procesu kształcenia, a tym samym empiryczne potwierdzenie teorii kształcenia wielostronnego W. Okonia oraz określenie osobowościowych

- uwarunkowań wyników uczenia się z wykorzystaniem tych strategii (*Psychologiczne różnice indywidualne a osiągnięcia uczniów*, Warszawa 1975).
2. Wykreowanie subdyscypliny naukowej – dydaktyki różnicowej, stanowiącej swoisty odpowiednik psychologii różnic indywidualnych (zarys tej subdyscypliny znajduje się w książce *Indywidualizacja kształcenia. Dydaktyka różnicowa*, Warszawa 1977).
 3. Opracowanie podstaw regulacji teorii aspiracji (w książce napisanej wspólnie z B. Galas, *Osobowość a aspiracje*, Warszawa 1991; zagadnieniom aspiracji poświęcone zostały także inne książki: [red. z M. Jakowicką] *Aspiracje dzieci i młodzieży uczącej się woj. zielonogórskiego*, Zielona Góra 1987 oraz T. Lewowicki [red.], *Aspiracje młodzieży uczącej się*, Warszawa 1987).
 4. Istotny współudział w ukształtowaniu ogólnego modelu badań pedagogicznych — modelu obejmującego podstawowe orientacje teoretyczne i obszary działalności edukacyjnej (T. Lewowicki (red.), *Dylematy metodologiczne pedagogiki*, Warszawa–Cieszyn 1995).
 5. Opracowanie i empiryczna weryfikacja teorii zachowań tożsamościowych, wykorzystywanych w badaniach nad społecznościami wielokulturowymi i edukacją międzykulturową” (Radziewicz-Winnicki, 2004, s. 24–25).

Edmund Trempała dodaje do tych osiągnięć: „teoretyczne ujęcie problematyki przemian oświatowych w warunkach gwałtownych przemian społecznych w okresie transformacji w Polsce” (Trempała, 2004, s. 36–37).

Nestor polskich pedagogów Czesław Kupisiewicz w eseju zamieszczonym w tomie jubileuszowym z okazji 70. urodzin Prof. Tadeusza Lewowickiego wskazuje na podobieństwo Jubilata do najwybitniejszego współczesnego psychologa, „prekursora kształcenia wspomagającego rozwój” Jerome’a Brunera na pewne punkty zbieżne w twórczości obu uczonych, pisząc: „[...] obaj są: ludźmi zainteresowanymi *pograniczem psychologii i pedagogiki* obaj badają mechanizmy i prawidłowości rządzące nauczaniem-uczeniem się, obaj przywiązują duże znaczenie do wdrażania dzieci i młodzieży do samodzielnego pozyskiwania wiadomości i umiejętności, obaj wreszcie doceniają kulturowe uwarunkowania edukacji. Taki wniosek nasuwa się nieodparcie, kiedy porównujemy dzieła amerykańskiego uczonego, w tym jego *Kulturę edukacji* z treścią książek Tadeusza Lewowickiego, jak chociażby: *Psychologiczne różnice indywidualne a osiągnięcia uczniów* (1977), *Indywidualizacja kształcenia. Dydaktyka różnicowa* (1977), *Kształcenie uczniów zdolnych* (wyd. 2 z 1983 r.), *Aspiracje dzieci i młodzieży* (1987), *W poszukiwaniu modelu edukacji kulturowej* (2006) i wiele pomniejszych”.

Profesor Kupisiewicz wskazuje na różnice między Brunerem a Lewowickim, które polegają na innym rozłożeniu akcentów w prowadzonych przez obu uczonych badaniach i publikacjach: „w dorobku Brunera dominuje psychologia, a Lewowickiego – dydaktyka. Nie jest to jednak różnica istotna”. Swój wywód zamyka stwierdzeniem: „Dobrze, że mamy swojego Brunera”. W tym lakonicznym stwierdzeniu zamyka się wielkie uznanie i finezyjna ocena dorobku naukowego dla młodego wówczas T. Lewowickiego.

O związkach między psychologicznymi różnicami indywidualnymi uczniów a ich osiągnięciami w nauczaniu szkolnym

Praca wymieniona przez Czesława Kupisiewicza *Psychologiczne różnice indywidualne a osiągnięcia uczniów*, której pierwsze wydanie ukazało się w 1975 roku, była efektem badań prowadzonych przez T. Lewowickiego w latach 1969–1974, które przeprowadzono w 28 szkołach na terenie województw: białostockiego, bydgoskiego, kieleckiego, koszalińskiego, olsztyńskiego, warszawskiego oraz w Warszawie. Badania zorganizowano w szkołach znajdujących się w dużych miastach: Białystok, Bydgoszcz, Kielce, Warszawa, małych miastach oraz w szkołach wiejskich, głównie w województwach: białostockim, kieleckim i warszawskim. W badaniach pilotażowych i właściwych uczestniczyło łącznie 2130 osób, w tym 1820 uczniów z klas V–VIII oraz 310 uczniów szkół średnich i słuchaczy szkół pomaturalnych. Podstawową grupą badawczą byli uczniowie klas V–VIII szkół podstawowych (1820 uczniów). Uczniowie ci zostali poddani badaniom układu nerwowego (badano właściwości układu nerwowego, inteligencję, neurotyczność oraz efekty kształcenia). Efektywność kształcenia mierzona była na lekcjach z następujących przedmiotów: język polski, matematyka, biologia, chemia, fizyka, geografia, historia, język rosyjski, wychowanie plastyczne. Mierzono zarówno natychmiastowe efekty uczenia się, jak i trwałość efektów uczenia się po 6 tygodniach od badania efektów natychmiastowych (badania dystansowe). Dokonano także analizy celów, treści kształcenia, budowy lekcji, metod i środków oraz elementów systemu dydaktyczno-wychowawczego występujących na lekcjach eksperymentalnych (Lewowicki, 1977a, s. 61–62).

We Wstępie do książki *Psychologiczne różnice indywidualne a osiągnięcia uczniów* Tadeusz Lewowicki pisał: „[...] praca stanowi próbę znalezienia odpowiedzi na niektóre pytania dotyczące zależności między: cechami osobowości (i różnicami indywidualnymi – w ich zakresie) i efektywnością kształcenia. Obejmuje ona zatem zagadnienia z pogranicza dydaktyki i psychologii,

a poświęcona jest przedstawieniu wyników badań nad wspomnianymi wyżej zależnościami” (Lewowicki, 1977a, s. 7). W pracy Lewowicki wychodzi z założenia, że psychologia różnic indywidualnych zajmująca się różnicami w osobowości jednostki, może być najbardziej przydatna w poszukiwaniu różnych rozwiązań w pracy nauczyciela z uczniami. Dostrzegał praktyczne walory swoich badań. W części *Cele i założenia teoretyczne własnych badań* pisał: „Pragnieniem moim było znalezienie odpowiedzi na pytanie: czy i w jakim stopniu niektóre cechy osobowości i różnice w ich «poziomie» czy różnice indywidualne warunkują wyniki uzyskiwanie przez uczniów w nauczaniu szkolnym?” (Lewowicki, 1977a, s. 25). Autor wykazał się doskonałą znajomością nurtów i orientacji w psychologii różnic indywidualnych i badaniach prowadzonych zarówno przez psychologów zachodnich, jak i radzieckich. Obiektywnie ocenił ich osiągnięcia i przydatność do swojej koncepcji badań. Wypracował własną pomysł na badania, wybierając z omawianych propozycji najwartościowsze elementy z różnych orientacji badawczych. Powiązał cechy osobowości, ich siłę i poziom ze strategiami pracy w szkole i uwarunkowaniami środowiskowymi. Zbadał związki między: typem układu nerwowego (i typem temperamentu), siłą procesów nerwowych (pobudzania i hamowania), ruchliwością procesów nerwowych, równowagą procesów nerwowych, typami układu nerwowego, temperamentem, inteligencją, neurotycznością, motywacjami uczenia się a efektywnością kształcenia. Powiązał je ze strategiami kształcenia w polskich szkołach, przyjmując klasyfikację W. Okonia: strategię (A) – asocjacyjną, (P) – problemową, (E) – eksponującą, (O) – operacyjną (Lewowicki, 1977a, s. 30). W badaniach uchwycił zależności między zmiennymi psychologicznymi a zmiennymi dydaktycznymi. Badania potwierdziły, że istnieją zależności między cechami psychologicznymi i efektami kształcenia, a także uwarunkowaniami środowiskowymi i strategiami kształcenia. Znajomość indywidualnych cech osobowości uczniów pozwala na niwelowanie niższych efektów kształcenia przez dobór odpowiednich strategii kształcenia do typu osobowości ucznia. Badania wykazały, że dla uczniów z niższym poziomem inteligencji lepsza bywa strategia (O) – operacyjna, ponieważ uczniowie ci wolniej przyswajają sobie treści kształcenia (Lewowicki, 1977a, s. 215–216). Zwracał też uwagę na duże ujednolicenie w polskiej szkole treści, metod, form kształcenia, doboru treści do średniego poziomu, co uniemożliwia indywidualizację i rozwój intelektualny.

W zakończeniu pisał: „Pilną potrzebą stają się badania nad możliwościami «modelowania» różnic indywidualnych w procesie kształcenia. Podstawowym zadaniem w tym zakresie jest znalezienie najodpowiedniejszych metod i środków rozwijania cech osobowości, tak by szkoła rzeczywiście mogła wszechstronnie rozwijać osobowość swych wychowanków” (Lewowicki, 1977a, s. 223).

Bogusław Śliwerski analizując wyniki badań podjętych przez T. Lewowickiego nad psychologicznymi różnicami indywidualnymi uczniów, pisze: „Profesor stwierdził także, że istnieje niepodważalny związek między wynikami osiągniętymi przez uczniów a poziomem inteligencji. Osoby o wysokiej inteligencji zdobywały w czasie edukacji zdecydowanie więcej wiadomości niż osoby o niskiej inteligencji. Tymczasem często za szczególnie istotną przyczynę różnicowania osiągnięć szkolnych uczniów uważano sytuację materialną środowiska rodzinnego.

Badania Lewowickiego wykazały zarazem, że nie było istotnego różnicowania dzieci z poszczególnymi typami układu nerwowego ze względu na środowisko życia (wielkomiejskie, miasto powiatowe, wieś). Natomiast można było dostrzec wyraźną różnicę między poziomem inteligencji dzieci a środowiskiem ich zamieszkania, na korzyść dzieci z ośrodków wielkomiejskich. Różnice w przeciętnych wynikach kształcenia były wysokie, istotne statystycznie. Z upływem lat nauki stawały się one coraz większe” (Śliwerski, 2012, s. 460).

W dalszych pracach T. Lewowicki rozwijał i akcentował potrzebę indywidualizacji w kształceniu, którą rozumiał bardzo szeroko. Oznaczała ona nie tylko indywidualizację treści kształcenia dostosowanych do rozwoju intelektualnego uczniów, ale też dostosowanie tempa nauczania i uczenia się, doboru metod i środków kształcenia w związku ze zróżnicowanymi cechami osobowości, miejsca kształcenia, metod i środków oddziaływania wychowawczego oraz indywidualnego podejścia nauczyciela do ucznia.

Zygmunt Wiatrowski w artykule dedykowanym prof. Tadeuszowi Lewowickiemu (Wiatrowski, 2012 s. 179–180) zwracał uwagę na bardzo dobrą podstawę teoretyczną, która sprawia, że kwestia indywidualizacji kształcenia w koncepcji T. Lewowickiego mimo upływu lat jest aktualna. Problem indywidualizacji w kształceniu w ujęciu T. Lewowickiego (psychologiczno-pedagogicznym) spotkał się z dużym zainteresowaniem, stąd po pierwszym wydaniu książki (1975), już dwa lata później ukazało się jej drugie wydanie. Profesor w licznych publikacjach popularyzował ideę indywidualizmu w kształceniu w kraju i zagranicą, w odniesieniu do różnych poziomów edukacji i różnych zagadnień szczegółowych. Można powiedzieć, że wylansował w Polsce termin indywidualizacja w kształceniu (nauczaniu).

Krąg I osiągnięcia szkolne uczniów

Do I kręgu zainteresowań Profesora – osiągnięcia szkolne uczniów – zaliczam szereg prac pogłębiających wiedzę o cechach osobowości uczniów i procesach (Lewowicki, 1972; 1973a), wpływających na ich osiągnięcia, które zależą

od osobowości i jej elementów (Lewowicki, 1973b; 1984); szczególnie wiele uwagi poświęcił T. Lewowicki aspiracjom (Lewowicki, 1983a, 1987b, 1991).

Krąg II osiągnięcia szkoły

W pracy *Indywidualizacja kształcenia dydaktyka różnicowa* (Lewowicki, 1977b), którą zaliczam do II kręgu zainteresowań, Lewowicki pisał: „Indywidualizację kształcenia rozumieć trzeba również jako określoną prawidłowość związaną z wymienionymi wyżej tendencjami rozwoju systemów oświatowych. I wreszcie w indywidualizacji istnieje szansa na uwzględnienie, obok czynników natury Społecznej – czynnika «indywidualnego, na tworzenie każdemu człowiekowi określonych możliwości współdecydowania o swoim losie»” (Lewowicki, 1977b, s. 83–84.).

Idea indywidualizacji kształcenia wymaga innego podejścia dydaktycznego w pracy szkoły. Dotyczy niemal wszystkich elementów pracy szkoły, przy czym nie chodzi o pojedynczą szkołę, czy szkołę jednego typu (podstawowa, średnia, wyższa), lecz o zadania realizowane przez wszystkie typy i rodzaje szkół, których zadaniem jest przekazywanie wiedzy. Osiągnięcia każdej szkoły zależą od osobowości uczniów (studentów), treści kształcenia, warunków funkcjonowania szkoły, kompetencji nauczycieli, ich stylu pracy, wykorzystywanych metod i środków, regulacji prawnych dotyczących funkcjonowania szkoły zawartych w aktach prawnych. Te ostatnie zależą od ośrodków centralnych, sytuacji społeczno-gospodarczej, nastawienia rodziców uczniów konkretnej szkoły i najbliższego środowiska. O sukcesach uczniów w każdej placówce decydują w dużej mierze indywidualne czynniki osobowościowe, które należy uwzględniać na każdym poziomie edukacyjnym, w każdej szkole, niezależnie od środowiska.

Należy pamiętać, że od końca lat 60. XX wieku polskie szkoły funkcjonowały w okresie napięć społecznych, które na progu lat 70. doprowadziły do chwilowej demokratyzacji życia i możliwości artykułowania przez społeczeństwo swoich oczekiwań i aspiracji edukacyjnych. W 1973 rząd powołał Komitet Ekspertów, który opracował „Raport o stanie oświaty w PRL” (*Założenia i tezy raportu o stanie oświaty*, 1973). Przedstawiono w nim niedociągnięcia polskiego systemu edukacji, zaproponowano warianty reformy systemu oświaty i wskazano jakie kroki należy podjąć, aby zmniejszyć dystans w dziedzinie oświaty od krajów, które miały wyższe wskaźniki skolaryzacji na poziomie średnim i wyższym. Rząd nie wziął pod uwagę zaleceń Komitetu Ekspertów, a władze oświatowe na mocy uchwały sejmowej z 13 X 1973 roku „W sprawie systemu edukacji narodowej” zaczęły wdrażać koncepcję szkoły

dziesięcioletniej. Dla uczniów urodzonych w 1971 roku szkoła dziesięcioletnia stała się faktem. Opracowane pośpiesznie programy nauczania zamiast zawierać mniej treści okazały się jeszcze obszerniejsze. Ambitny program polskiej szkoły dziesięcioletniej (w pierwszych założeniach miał prowadzić do matury) okazał się niemożliwy do realizacji ze względu na kryzys polskiej gospodarki, który doprowadził do wystąpień publicznych, powstania „Solidarności”, „narastania społecznej niechęci do wdrażania reformy” (Lewowicki, 2021, s. 25) i ogłoszenia 13 grudnia 1981 roku przez rząd PRL stanu wojennego. Kłopoty ekonomiczne, społeczna krytyka koncepcji szkoły dziesięcioletniej, brak spójnej reformy (bowiem maturę miano uzyskiwać po 2-letnim studium kierunkowym, co praktycznie było powrotem do 12-letniego cyklu edukacji) sprawiły, że 26 lutego 1982 roku Sejm PRL uchylił swoją uchwałę w sprawie wprowadzenia szkoły dziesięcioletniej (Gęsicki, 1993, s. 16). Szkoła znalazła się w bardzo trudnej sytuacji. Uczniowie uczyli się według programów szkoły dziesięcioletniej, której już nie było. Doraźnie zredukowano treści kształcenia z poszczególnych przedmiotów, w części przenosząc materiał do klas wyższych. Doprowadziło to do naruszenia korelacji międzyprzedmiotowej programów nauczania. Pod koniec lat osiemdziesiątych XX wieku, podobnie jak w gospodarce, w szkołach wprowadzono w Polsce wolne soboty. W wyniku tej decyzji w ośmioletnim cyklu szkoły podstawowej brakowało roku nauki. W tej sytuacji w 1987 roku rząd powołał nowy Komitet Ekspertów do spraw Edukacji Narodowej, którego członkiem był także Profesor T. Lewowicki. Komitet opracował nowatorski dokument „Edukacja narodowym priorytetem. Raport o stanie i kierunkach rozwoju edukacji narodowej w Polskiej Rzeczypospolitej” (1989), w którym bardzo wnikliwie przedstawiono stan polskiej oświaty, jej różne problemy, kierunki reformowania szkoły, uzależniając jej zakres od sytuacji ekonomicznej państwa przez fazy: stagnacji, ożywienia i rozwoju. Raport został opublikowany pod koniec 1989 roku, już po wyborach w czerwcu tego roku do parlamentu RP, które doprowadziły do demokratycznych i pokojowych zmian w kraju. Społeczeństwo zajmowało się sprawami bardziej przyziemnymi, stąd nie udało się zainteresować raportem szerszych kręgów społecznych ani środowisk naukowych. Również nowe władze oświatowe nie odwoływały się do dokumentu z czasów PRL. Tymczasem trudna sytuacja gospodarcza na początku lat 90. ubiegłego wieku powodowała, że o reformie można było tylko marzyć. W szkołach brakowało pieniędzy na opłacenie opału, energii elektrycznej, telefonów, prenumeraty czasopism, zakup przysłowiowej kredy. Spełnił się czarny scenariusz (Jasiński, 1997, s. 41–53, 2022, s. 14–29). Na reformę oświaty trzeba było czekać do 1999 roku, kiedy wprowadzono zmiany w strukturze systemu szkolnego kształcenia ogólnego

na 6 + 3 + 3 (6-letnia szkoła podstawowa, 3-letnie gimnazjum, 3-letnie liceum ogólnokształcące). Na mocy ustawy z dnia 14 grudnia 2016 r. – przepisy wprowadzające ustawę – Prawo oświatowe (Dz.U. 2017 poz. 60) bez pogłębionych badań i konsultacji społecznych, w sytuacji, gdy młodzież z gimnazjów zyskiwała tożsamość, wrócono do struktury systemu szkolnego sprzed 1999 roku.

Prowadzenie badań nad funkcjonowaniem szkoły było trudne, ale tym ważniejsze dla jej kondycji. Profesor zajmował się kwestiami kształcenia uczniów zdolnych i rozwijania zainteresowań (Lewowicki, 1978a; 1980; 1986), aktywizacji uczniów na lekcjach przez metody problemowe (Lewowicki, 1979a), dużo uwagi poświęcił indywidualizacji w szkołach na różnych jej stopniach i różnych aspektach (Lewowicki, 1979b; 1979c; 1979d), problemom realizacji idei indywidualizacji w szkołach (Lewowicki, 1983b). Wiele prac dotyczyło rozwoju szkolnictwa wyższego w Polsce oraz treści kształcenia (Lewowicki, 1983a; 1988a; 1988b). Było to konsekwencją pełnienia przez Profesora funkcji dyrektora Instytutu Pedagogiki UW, dziekana Wydziału Pedagogicznego UW, rektora Wyższej Szkoły Pedagogicznej ZNP w Warszawie, osobistego doświadczania i rozwiązywania problemów szkolnictwa wyższego w Polsce.

Krąg III – osiągnięcia systemu edukacyjnego

Można zaryzykować tezę, że zainteresowania T. Lewowickiego funkcjonowaniem całego systemu edukacyjnego w Polsce były związane z zasiadaniem w centralnych gremiach związanych z edukacją: kierowaniem Instytutem Badań Pedagogicznych podległemu Ministerstwu Edukacji Narodowej, udziałem w pracach Komitetu Ekspertów ds. reformowania systemu edukacji w Polsce (1987–1990), członkostwem w Centralnej Komisji ds. Stopni i Tytułów Naukowych, przewodniczeniem Komitetowi Nauk Pedagogicznych PAN, reprezentowaniem Polski w gremiach zagranicznych, co wyzwoliło poczucie odpowiedzialności moralnej i naukowej za stan edukacji w Polsce. W pracach z przełomu lat 80. i 90. ubiegłego wieku, czyli bardzo trudnego czasu dla edukacji (o czym była mowa wyżej), Profesor dostrzegał potrzebę reformy różnych elementów systemu i spojrzenia na ich nową rolę (Lewowicki, 1988d, 1990a, 1991a) oraz zmiany całego systemu edukacji, jak i konieczność refleksji nad jej celami i uwarunkowaniami (Lewowicki, 1990a). Krytycznie odnosił się do koncepcji naśladownictwa innych systemów w sytuacji, gdy funkcjonują one w odmiennych warunkach ekonomicznych i kulturowych (Lewowicki, 1993; 2021, s. 29–30).

Z dużym zainteresowaniem spotkał się *Krótki raport o edukacji, czyli o kondycji uczniów, nauczycieli i oświaty* (Fundacja „Innowacja”, Warszawa 1993),

który rok później został opublikowany na łamach pisma „Dyrektor Szkoły” (1994, nr 2). Szczególną popularnością cieszyła się książka *Przemiany oświaty: szkice o ideach i praktyce edukacyjnej* (wyd. 1, Warszawa–Rzeszów 1994), która miała jeszcze trzy wydania (wyd. 2 – 1994, wyd. 3 – 1995, wyd. 4 – 1997).

Swoje ostatnie przemyślenia związane z reformowaniem systemu edukacyjnego zawarł Profesor w artykule *O reformach i reformowaniu edukacji – pryncypia, egzemplifikacje, osobliwości* (Lewowicki, 2021, s.17–32). Przywołał w nim „żelazne zasady” Torstena Huséna w reformowaniu systemu edukacyjnego i dokonał analizy reform edukacyjnych przeprowadzanych w Polsce od 1961 do 2016 roku, wskazując na ich blaski i cienie.

Zakończenie

W bardzo bogatym dorobku Profesora Tadeusza Lewowickiego, bo liczącym do 2022 roku ponad 800 pozycji, trudno w ramach artykułu omówić chociażby wszystkie monografie, a coś dopiero mówić o artykułach w czasopiśmie. Wiele tematów podejmował Profesor wielokrotnie, ze względu na realizowane lub planowane reformy, na ich konsekwencje dla uczniów, szkół i społeczeństwa. Stąd odwołałem się do prac najbardziej reprezentatywnych (typowe) dla podejmowanego zagadnienia (jest to konsekwencja dużej aktywności naukowej Profesora: prowadzonych badań, udziału w konferencjach naukowych jako osoby chętnie zapraszanej ze względu na kompetencje, umiejętności przemawiania, jasnego wyrażania swoich myśli i wysokiej kultury), oraz ograniczyłem do trzech kategorii zainteresowania Profesora, chociaż jest ich o wiele więcej. Ktoś może postawić zarzut, że nie uwzględniłem innych obszarów, np. edukacji międzykulturowej. Zasługują one ze względu na swoją wagę na odrębne, bardziej obszerne opracowania. To zamknięcie dorobku z perspektywy trzech kategorii pozwala poznać jak rozwijały się zainteresowania naukowe, i jak doświadczenie naukowe oraz zawodowe wpływały na ich głębię i rozległość, oraz poznać uwarunkowania i problemy polskiego systemu edukacyjnego dostrzegane przez wybitnego pedagoga.

Bibliografia

- Galas, B., T. Lewowicki (1991). *Osobowość a aspiracje*. Warszawa.
Gęsiński, J. (1993). *Gra o nową szkołę*. Warszawa.
Jasiński, Z. (1997). Kierunki przemian polskiego systemu edukacyjnego w latach dziewięćdziesiątych (między potrzebami a możliwościami). W: M. S. Szczepański, I. Wagner, B. Pawlica (red.). *System edukacyjny w procesie przemian w latach 1989–1996. Wyzwania, konteksty i prognozy socjopedagogiczne*. WSP: Częstochowa, 41–53.

- Jasiński, Z. (2020). Trójęgłos w sprawie reformy systemu edukacji. W: B. Piątkowska (red.), *Czas na wychowanie. Potrzeby – szanse – bariery. Time for upbringing. Needs – chance – barriers*. Radom: Instytut Naukowo-Wydawniczy Spatium, 14–29.
- Kupisiewicz, C. (red.) (1989). Edukacja narodowym priorytetem. Raport o stanie i kierunkach rozwoju edukacji narodowej w Polskiej Rzeczypospolitej. Warszawa–Kraków: Komitet Ekspertów do spraw Edukacji Narodowej.
- Kupisiewicz, C. (2012). Dydaktyczne implikacje Jerome’a Brunera „Kultura edukacji”. W: E. Ogrodzka-Mazur, A. Szczurek-Boruta (red.) (2012). *Poza paradygmaty. Pedagogika wielostronna*, t. 1: *Księga pamiątkowa dedykowana Profesorowi Tadeuszowi Lewowickiemu*. Toruń: Wydawnictwo Adam Marszałek.
- Lewowicki, T. (1972). O psychologii pedagogicznej. *Kwartalnik Pedagogiczny*, 2.
- Lewowicki, T. (1973a). Cechy osobowości a efektywność uczenia się. *Przegląd Pedagogiczny*, 3.
- Lewowicki, T. (1973b). Temperamenty. *Przyjaciel Dziecka*, 10.
- Lewowicki, T. (1974). „Modele „edukacji” a osobowość młodzieży. *Przegląd Oświatowo-Wychowawczy*, 1–2.
- Lewowicki, T. (1975). *Psychologiczne różnice indywidualne a osiągnięcia uczniów*. Warszawa: PWN.
- Lewowicki, T. (1977a). *Psychologiczne różnice indywidualne a osiągnięcia uczniów*. Warszawa: PWN (wyd. 2).
- Lewowicki, T. (1977b). *Indywidualizacja kształcenia. Dydaktyka różnicowa*. Warszawa: PWN.
- Lewowicki, T. (1978). Sposoby rozwijania indywidualnych zdolności i zainteresowań uczniów (na przykładzie różnicowania treści kształcenia). *Oświata i Wychowanie*, 3.
- Lewowicki, T. (1979a). Możliwości i sposoby aktywizacji uczniów w procesie dydaktycznym. Cz. 2. Wybrane sposoby aktywizacji uczniów – problemowe metody kształcenia. *Oświata i Wychowanie*, 20.
- Lewowicki, T. (1979b). Indywidualizacja kształcenia w powszechnej szkole średniej. *Oświata i Wychowanie*, 20.
- Lewowicki, T. (1979c). Psychologiczne uwarunkowania procesu kształcenia, *Oświata i Wychowanie*, 20.
- Lewowicki, T. (1979d). Indywidualne uzdolnienia i sposoby ich rozwijania. *Oświata i Wychowanie*, 4.
- Lewowicki, T. (1979e). System klasowo-lekcyjny a indywidualizacja kształcenia. *Oświata i Wychowanie*, 4.
- Lewowicki, T. (1980). *Kształcenie uczniów zdolnych*. Wyd. 1. Warszawa: WSiP.
- Lewowicki, T. (1983a). Uwarunkowania aspiracji uczniów. *Przegląd Oświatowo-Wychowawczy*, 1–4.
- Lewowicki, T. (1983b). Przemiany edukacji a drogi i bezdroża indywidualizacji. W: K. Denek F. Januszkiewicz, W. Strykowski (red.). *Uczelnia na miarę współczesności*. Poznań: UAM.
- Lewowicki, T. [współaut. J. Bogusz, J. Zakrzewski] (1983). Perspektywy badań nad treściami kształcenia. W: J. Bogusz, T. Lewowicki, J. Zakrzewski (red.). *Treści kształcenia w szkole wyższej. Zagadnienia teoretyczne i badania empiryczne*. Warszawa: WSP, IPNPTiSW.
- Lewowicki, T. (1986). *Kształcenie uczniów zdolnych*. Wyd. 2. Warszawa: WSiP.
- Lewowicki, T. (1987). *Aspiracje dzieci i młodzieży*. Warszawa: PWN.
- Lewowicki, T. (1988a). Aspiracje – szkic podstawowych zagadnień. *Dydaktyka Szkoły Wyższej*, 2.
- Lewowicki, T. (1988b). Dylematy i kierunki rozwoju szkolnictwa wyższego. *Zeszyty Naukowe AP*, 4.
- Lewowicki, T. (1988c). Modele kształcenia a kształtowanie samorządności uczniów w procesie edukacji wczesnoszkolnej. *Życie Szkoły*, 6.
- Lewowicki, T. (1988d). Przewodnie idee przemian oświatowych w Polsce. *Przegląd Oświatowo-Wychowawczy*, 2, 7–18.

- Lewowicki T. (1990a). Przemiany teleologii edukacyjnej. *Ruch Pedagogiczny*, 3.
- Lewowicki T. (1991a). Efektywność kształcenia – typowe ujęcia, dylematy, wyzwania. *Edukacja*, 3.
- Lewowicki T. (1992b). Brak wizji edukacji. *Ruch Pedagogiczny*, 3–4.
- Lewowicki T. (1993). Amerykanizacja szkoły – szanse i zagrożenia. *Edukacja*, 3–4.
- Lewowicki T. (1994). *Przemiany oświaty: szkice o ideach i praktyce edukacyjnej*. Wyd. 1. Warszawa–Rzeszów: Wydział Pedagogiczny UW – „Foto-Art”.
- Lewowicki T. (1994, 1995, 1997). *Przemiany oświaty: szkice o ideach i praktyce edukacyjnej*. Wyd. 2–4. Warszawa: Wydawnictwo Akademickie Żak.
- Lewowicki T. (2021). O reformach i reformowaniu edukacji – pryncypia, egzemplifikacje, osobliwości. W: Z. Jasiński, F. A. Marek (red.). *Centralny i lokalny wymiar reformowania szkoły*. Opole: Wyższa Szkoła Zarządzania i Administracji w Opolu, Wydawnictwo Petrus Kraków, 17–32.
- O tożsamości, kondycji i powinnościach pedagogiki – tradycja i współczesność. *Księga pamiątkowa dedykowana Profesorowi Tadeuszowi Lewowickiemu z okazji 80 urodzin*. E. Ogrodzka-Mazur, A. Szczurek-Boruta, B. Grabowska, A. Szafrńska (red.). Toruń: Wydawnictwo Adam Marszałek, s. 368–380.
- Radziewicz-Winnicki A. (2004). Opinia o całokształcie dorobku naukowego oraz działalności prof. zw. dr. hab. Tadeusza Lewowickiego, w związku z wnioskiem Rady Wydziału Historyczno-Pedagogicznego oraz Senatu Uniwersytetu Opolskiego o nadanie Panu Profesorowi Tadeuszowi Lewowickiemu godności Doktora Honoris Causa. W: *Doktor Honoris Causa Universitas Opoliensis...* Do druku przygotował Zenon Jasiński, Opole, 25–26.
- Śliwerski B. (2012). Psychorozwojowe uwarunkowania efektywności kształcenia oraz wychowania w kontekście edukacji jako wspierania rozwoju uczniów. W: E. Ogrodzka-Mazur, A. Szczurek-Boruta (red. nauk.). *Poza paradygmaty. Pedagogika wielostronna*. T. 1. *Księga pamiątkowa dedykowana Profesorowi Tadeuszowi Lewowickiemu*. Toruń: Wydawnictwo Adam Marszałek, 458–477.
- Trempała, E. (2004). Recenzja dorobku prof. zw. dr. hab. Tadeusza Lewowickiego w związku z wnioskiem Rady Wydziału Historyczno-Pedagogicznego oraz Senatu Uniwersytetu Opolskiego o nadanie Panu Profesorowi Tadeuszowi Lewowickiemu godności Doktora Honoris Causa. W: *Doktor Honoris Causa Universitas Opoliensis...* Do druku przygotował Zenon Jasiński, Opole, 36–37.
- Wiatrowski, Z. (2012). Indywidualizacja w wersji pedagogiczno-psychologicznej Profesora Tadeusza Lewowickiego z lat siedemdziesiątych XX wieku. W: E. Ogrodzka-Mazur, A. Szczurek-Boruta (red. nauk.). *Poza paradygmaty. Pedagogika wielostronna*. T. 1. *Księga pamiątkowa dedykowana Profesorowi Tadeuszowi Lewowickiemu*. Toruń: Wydawnictwo Adam Marszałek, 179–180.
- Ustawa z dnia 14 grudnia 2016 r. – Przepisy wprowadzające ustawę – Prawo oświatowe (Dz.U. 2017 poz. 60), <http://www.dziennikustaw.gov.pl/du/2017/60/1>.